
A SÉRTETT HELYZETE A BÜNTETŐ- ELJÁRÁSBAN AZ EURÓPAI UNIÓ ELVÁRÁSAINAK TÜKRÉBEN*

RÓTH ERIKA**

a sértetti jogok előtérbe kerülése viszonylag rövid múltra tekint vissza.¹ A nemzetközi egyezmények, az alkotmányok és más nemzeti jogforrások is elsősorban a terheltet szándékoztak védeni az igazságszolgáltatás önkényétől, és biztosítani az őt megillető jogok érvényesítését. A terhelti jogok katalógusának bővítése, az eljárási garanciák körének szélesítése nyomon követhető az emberi jogi dokumentumokban és a kontrollszervek esetjogában is. A sértett eközben meglehetősen mellőzött szereplője volt a büntetőeljárásnak.²

Az a követelés, hogy a sértett jogállását erősíteni kell, csak a múlt század 70-es éveiben jelent³ meg és a '90-es évektől erősödött fel a szakirodalomban, az Európai Unió pedig csak közvetlenül az ezredforduló előtt ismerte el, hogy a sértettel kapcsolatban is lehetnek olyan kérdések, amelyek uniós hatáskörbe tartozhatnak. Ez a személyek szabad mozgására mint az egyik uniós szabadságra vezethető vissza. Az országhatárokat szabadon átlépő uniós polgár jó eséllyel válhat más államban bűncselekmény áldozatává (egyes becslések szerint a külföldön töltött szabadság két hete alatt ötször-tízszer annyi az esély az áldozattá

* A tanulmány a 2010. december 1-jén elhangzott habilitációs előadás szerkesztett változata.

** Egyetemi docens, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete.

¹ Átfogó kutatást végzett a sértett helyzetéről a Kar egyik alapítója, első dékánja, Kratochwill Ferenc. Lásd: Kratochwill Ferenc: *A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban*. A jogi felelősség és szankciórendszer fejlesztésének elméleti alapjai c. OTKA kutatás 9. téma. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 1990. és Kratochwill Ferenc: A bűncselekmények áldozatainak kártalanítása. *Kriminológiai Közlemények 38 – 39.* (szerk.: Kerezi Klára). Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1991. 65 – 83. o. A sértett büntetőeljárásban betöltött szerepével kapcsolatos kérdéseket Kiss Anna PhD értekezésében elemezte. Kiss Anna: *A sértett szerepe a büntetőeljárásban* (PhD értekezés). Miskolc, 2006.

² A hazai helyzetet jól jellemzi Király Tibor következő mondata: „Kevés olyan jogrendszer van, ahol a sértett annyira alárendelt processzuális helyzetben volna, mint a miénkben.” Király Tibor: A büntető eljárási jog útjai. *Magyar Jog*, 1985/3-4. 258. o.

³ A viktimológia tudományában bekövetkezett fordulatról lásd: Bárd Károly: „Alkalmazott” viktimológia Észak-Amerikában. *Magyar Jog*, 1984/1. 20 – 29. o.

válásra, mint más kéthetes időszak alatt),⁴ ennek következtében a büntetőeljárás sértettjévé. A jogérvényesítés külföldön lényegesen több problémával járhat, mint az állampolgárság szerinti országban, beleértve a nyelvi nehézségeket, azt, hogy más állam jogrendszerében még nehezebb eligazodni, mint a hazai, vagy hogy a jogok érvényesítése érdekében esetleg hosszabban kellene egy idegen országban tartózkodni, vagy oda többször visszautazni, amelynek költsége – legalább részben – a sértettet terhelné. A szakirodalomból is úgy tűnik, ez motiválta elsősorban az Európai Bizottságot, amikor a sértett (áldozat) büntetőeljárásbeli helyzetéről kerethatározat kidolgozását kezdte meg.⁵ Természetesen nem volt kívánatos, hogy a nem az adott tagállamban lakók több jogosultsággal bírjanak, mint a hazai sértetté vált polgárok, így az adott államban élő, bűncselekmény sértettjévé vált személyeket is ugyanazon jogosultságok illetik meg, csupán a Kerethatározat 12. szakasza érinti kifejezetten a más államban lakó sértetteket.

Több mint egy évtizede, az Európai Tanács 1999. október 15-én és 16-án Tampereben tartott ülésének következtetései között fogalmazták meg azokat az elvárásokat, amelyek alapján 2001. március 15-én az Unió Tanácsa elfogadta a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló kerethatározatot. Erre a portugál kormány kezdeményezésére került sor, amit azért szeretnék hangsúlyozni, mert a későbbiekben látni fogjuk, hogy a portugál áldozatvédelmi szervezet vállalt aktív szerepet a kerethatározat érvényesülésével kapcsolatos vizsgálatban is.

A tamperei következtetések között szerepel, hogy meg kell határozni a bűncselekmények sértettjeinek védelmére vonatkozó minimális követelményeket, különös tekintettel a joghoz való hozzáférésükre, és kártérítési igényük érvényesítésére, ideértve az eljárás miatt felmerülő költségeket is. Ezen kívül nemzeti programokat kell létrehozni a sértettek segítségét és védelmét szolgáló állami és nem kormányzati intézkedések finanszírozására. (Preambulum (3) pont) A tagállamok kötelesek törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseiket a szükséges mértékben közelíteni, hogy a bűncselekmények sértettjei részére, tekintet nélkül arra, hogy melyik tagállamban tartózkodnak, magas szintű védelmet nyújthassanak. (Preambulum (4) pont)

A sértettek védelme érdekében a Kerethatározat elfogadása volt az első – mérföldkőnek tekinthető - alkalom, amikor ún. kemény jogi eszköz foglalkozott a sértettek helyzetével.⁶ A Kerethatározat egyes előírásainak értelmezése az előzetes döntéshozatali eljárás keretében már adott feladatot az Európai Bíróságnak is.

A Kerethatározat legtöbb rendelkezését viszonylag gyorsan kellett implementálni a nemzeti jogba és ennek megtörténtéről jelentést tenni a Bizottság felé. A tagállamok jelentésének azon rendelkezések szövegét kellett tartalmaznia, amelyekkel a Kerethatározatból fakadó kötelezettségeket nemzeti jogukba átültették. Ez alapján értékelte a Tanács azt, hogy megtették-e a tagállamok

⁴ Project Victims in Europe. Implementation of the EU Framework Decision on the standing of victims in the criminal proceedings in the Member States of the European Union. 76. o. A kutatás zárójelentése elérhető a következő webcímen: <http://www.apav.pt/vine/>. (A továbbiakban: Project Victims in Europe)

⁵ M. S. Groenhuijsen – A. Pemberton: The EU Framework Decision for Victims of Crime: Does Hard Law Make a Difference? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 17 (2009) 44. o.

⁶ Project Victims in Europe. 7. o. és M. S. Groenhuijsen – A. Pemberton i.m. 43. o.

azokat az intézkedéseket, amelyek a Kerethatározatnak való megfelelés érdekében szükségesek. (Article 18)⁷

A Kerethatározatban foglalt garanciák több szempont szerint csoportosíthatók: Abból a szempontból, hogy kit illet meg az adott jog, két csoportról beszélhetünk.

a) a biztosítani szándékozott jogok többsége valamennyi sértettet megilleti,
b) de vannak olyan jogok, amelyek, csak a büntetőügyben tanúként vagy ún. félként (magánfélként, magánvádlóként, pótmagánvádlóként) fellépő sértettet. Így az 5. cikkben előírt kommunikáció biztosítékaira, a 6. cikkben foglalt különleges támogatásra, többek között ügyvédi segítségre akkor jogosult „a sértett, amennyiben a büntetőeljárásban magánfélként felléphet”. De a büntetőeljárásban való jogszerű részvétele kapcsán felmerült költségek megtérítésére is „a fél vagy tanú jogállásával rendelkező sértett” tarthat igényt. (7. cikk)⁸

Az elvárás jellege szempontjából ugyancsak két csoport különböztethető meg.

a) Egyes jogosultságok megfogalmazása nagyon határozott intézkedést követel meg a tagállamoktól, („minden tagállam garantálja”; „minden tagállam biztosítja”)
b) míg más cikkek vonatkozásában csak az az elvárás, hogy a tagállamok törekedjenek valamire („minden tagállam ösztönzi”; „minden tagállam elősegíti”; „minden tagállam figyelmet fordít”).

A megfogalmazás eltérő módja a teljesítés ellenőrzésénél is eltérő hozzáállást követel meg. Ahol adott jogszabályi rendelkezést kell felmutatni a tagállamoknak, ott tényszerűen, a bekövetkezett módosításokról kell számot adni. Ha csupán a törekvés, segítség stb. elvárt, nehéz kimutatni egy tényszerű jelentés alapján – amelyben a tagállamok mindig a valósnál pozitívabb képet óhajtanak festeni a jogszabályaik által garantált helyzetről –, hogy nem teljesült a kerethatározat valamely elvárása. Az ellenőrzést nehezíti az is, hogy a tagállami jelentésekben a jogszabály szintjén történő megfelelést kell igazolni, ami két okból vet fel problémát. Egyrészt nem szűrhető ki, ha egy tagállam jogszabálya ugyan tartalmazza – akár a kerethatározattól függetlenül, akár az abban foglaltaknak elegendő téve elfogadásra került módosítás eredményeként – az elvárásoknak

⁷ Az első jelentést 2004.02.16-án küldte meg a Bizottság – COM(2004)54 final/2 -, a másodikat 2009.04.20-án – COM(2009) 166 final. Meg kell említeni – amint az az első jelentésben szerepel -, hogy bár a 18. cikk kötelezi a tagállamokat, hogy a megadott határidőn belül – először 2002. március 22-ig „továbbítsák a Tanács Főtitkárságának és a Bizottságnak azoknak a rendelkezéseknek a szövegét, amelyek átültették a Kerethatározatban lefektetett elvárásokat a nemzeti jogba”, 2002. március 22-én még egyetlen tagállam sem értesítette a Bizottságot a Kerethatározat végrehajtásának érdekében megtett intézkedésekről. A Bizottság 2004. február 16-án tette közzé az első jelentést, amely a 2003. március 23-ai végrehajtási állapotot vizsgálta, amikor még csak Ausztria, Belgium, Finnország, Németország, Olaszország, Írország, Luxemburg, Portugália, Spanyolország és Svédország küldött relatíve teljes anyagot a nemzeti jogba történő átültetéséről. A helyzet nagyon hasonló volt a második jelentést illetően is. A Bizottság a következőket írta: „A 18. cikk ellenére, amely úgy rendelkezik, hogy a tagállamok kötelesek legkésőbb 2006. március 22-ig továbbítani a Bizottságnak az átültetést biztosító rendelkezések szövegét, 2007 novemberéig csupán 13 tagállam (AT, CZ, DE, DK, ES, HU, LT, LU, NL, PL, PT, SE, UK) küldött viszonylag teljes beszámolót. A Bizottság emlékeztetőt küldött a tagállamok számára; a végső továbbítási határidőt 2008. február 15-ben határozta meg. E jelentés a 2008. február 15-i – tehát csaknem két évvel a 2006. március 22-i határidő utáni – helyzeten alapul.”

[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0166:HU:NOT\(2011.10.01.\)](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0166:HU:NOT(2011.10.01.))

⁸ Lásd még erről M. S. Groenhuijsen – A. Pemberton i.m. 46. o.

megfelelő rendelkezést, de az a gyakorlatban nem érvényesül. Másrészt amennyiben nem jogszabály, hanem a kötelező erővel nem bíró iránymutatások, etikai kódexek, karták alapján ténylegesen biztosított egy elvárás teljesítése, azt a Bizottság nem fogadja el teljes mértékben. További probléma, hogy a Bizottság nem tudja ellenőrizni a szolgáltatott információk valóságát, és nincs lehetősége follow-up jelentést kérni.⁹

Az EU ellenőrzésre hivatott szervei tehát nem tudják értékelni a gyakorlatot, és nem tudják felmérni azt sem, mennyire elégedettek helyzetükkal azok, akiknek a jogállását erősíteni kívánták, azaz a büntetőeljárásban sértettként szereplők.

Ezt a hiányosságot célozta pótolni, a Bizottság jelentését kiegészítve a sértettek helyzetével foglalkozó három szervezet az Európai Áldozatvédő Szervezet (Victim Support Europe), a Portugál Áldozatvédő Szervezet (Portuguese Victim Support Organisation - APAV) és a Tilburgi Egyetemen működő Intervict. Kutatásuk során különböző szervezetekhez tartozó szakértőket – így minisztériumokat, bíróságokat, rendőrséget, civil szervezeteket, egyetemi tanszékeket - kerestek meg, elektronikus üzenetben kérve on-line kérdőívek kitöltését.¹⁰

Ahogy a kutatási beszámolóban olvashatjuk, problémát jelentett, hogy az ugyanazon országból, különböző szakértőktől kapott információkban is eltérés mutatkozott.¹¹ Bár úgy gondolom, a jelentésben is lehet néhány – a kapott tájékoztatás pontatlanságából, félreérthetőségéből, a válaszok szubjektív jellegéből adódó - hiba, apróbb hiányosság, az információk többsége megfelelő ahhoz, hogy általános következtetéseket vonjunk le belőle.

A sértett helyzetének elemzéséhez három dokumentum, a Kerethatározat, a Bizottság által a tagállamok nyújtotta információk alapján 2009. évben összeállított jelentés és az előbbieken említett szervezetek által végzett kutatás eredményei szolgálnak elsődleges kiindulópontként.

Nem szabad meglepednünk arról, hogy a kerethatározat előtt már több nemzetközi dokumentum tartalmazott a sértett szerepének erősítését célzó elvárásokat.¹² Ezek azonban az ún. soft law kategóriájába tartozó deklarációk, karták, ajánlások, amelyek szerepe a Kerethatározat elfogadása után sem becsülhető le, hiszen az EU tagállamokon kívül is éreztetik hatásukat és túl is

⁹ Project Victims in Europe 12. o. és M. S. Groenhuijsen – A. Pemberton i. m. 49. o.

¹⁰ Így kapott a szerző is felkérést arra, hogy a kérdőíveket kitöltve értékelje a hazai helyzetet.

¹¹ Project Victims in Europe 19. o.

¹² A teljesség igénye nélkül említem a következő dokumentumokat:

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R (85) 11 sz. Ajánlása az áldozatok büntetőjogi és büntetőeljárás jogi helyzetéről (álláspontom szerint tartalmában ez az ajánlás áll legközelebb a Kerethatározathoz); R (87) 21. számú Ajánlása az áldozatoknak nyújtandó segítségéről és az áldozattá válás megelőzéséről (a tagállamok kormányainak tesz javaslatot bizonyos, az áldozatok helyzetét javító intézkedések megtételére); R(99) 19 Ajánlása a mediációról büntető ügyekben; R(2006) 8 Ajánlása a bűncselekmények áldozatainak nyújtandó segítségéről; az ENSZ Közgyűlése által 1985. november 29-én elfogadott A/RES/40/34 Deklaráció a bűncselekmények és a hatalommal való visszaélés áldozatainak nyújtandó igazságszolgáltatás alapelveiről. A tanulmány írásakor már elfogadott nemzetközi dokumentumokat nagy precizitással elemezte Görgényi Ilona: A bűncselekmény áldozata a büntetőeljárás során az Európai Unióban. In: *Az Európai Unióhoz való csatlakozás kihívásai a bűnözés és más devianciák elleni fellépés területén.* (szerk.: Lévay Miklós) Bűnügyi Tudományi Közlemények 7. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2004. 267 – 301. o.

mutatnak a kerethatározat által átfogott kérdéseken.

Ahhoz, hogy megértsük a kerethatározat hazai jogalkotásban, jogalkalmazásban játszott szerepét, elkerülhetetlen számot adni arról, hogyan változott a sértett helyzete hazánkban az elmúlt évtized során, azt követően, hogy a kerethatározat szövege kialakult, elfogadásra került.

A büntetőeljárás koncepciójáról szóló 2002/1994. (I. 17.) Korm. határozat körvonalazta, hogy az új büntetőeljárás törvény tervezetét milyen szempontok alapján kell elkészíteni. Ennek 6. pontja szerint „A büntetőeljárás során szélesíteni kell a sértett igényérvényesítési lehetőségeit és eljárási jogosítványait. Megfelelő korlátok között meg kell engedni, hogy a sértett pótmagánvádlóként járhasson el.” Ezek az elvárások természetesen még nem a Kerethatározat hatásának tulajdoníthatók, de a sértett helyzetének erősítése irányába ható nemzetközi trendbe illeszkednek.

Az új büntetőeljárás törvény hatálybalépése a legjelentősebb állomása ennek a folyamatnak, de nem szabad elfelejtenünk, hogy a törvényt már 1998-ban elfogadta a parlament, igaz, a szövege a hatálybalépésig eltelt öt év alatt jelentősen változott. Bár a Be. több módosítása is tartalmazott az elmúlt évtizedben a sértettet érintő változást, ez alkalommal a 2002. évi I. törvény azon rendelkezését szeretném kiemelni, amely biztosítja, hogy a vádiratot és a bíróság határozatának indokolást is tartalmazó kiadmányát a sértett részére is kézbesíteni kell, akkor is, ha a bírósági határozatot vele szóban közölték (tájékoztatáshoz való jog).

Egy esetben kifejezetten elmondható, hogy a kerethatározatban megfogalmazott elvárás közvetlen hatást gyakorolt a büntetőeljárás törvény módosítására. A 10. cikk értelmében minden tagállamnak törekednie kell arra, hogy ösztönözze a sértett és az elkövető közötti közvetítést, illetve köteles biztosítani, hogy a közvetítés eredményeként létrejött megállapodások a büntető ügyekben figyelembe vehetők legyenek. Azt már a nemzeti jogalkotóra bízta kerethatározat, hogy milyen tárgyú büntető ügyekben teszi lehetővé a közvetítést. A határidő e követelmény teljesítésére 2006. március 22-volt. A közvetítői eljárás lehetőségét a Be-be bevezető 2006. évi LI. törvény indokolása kifejezetten utal a Kerethatározat elvárására.¹³

Szem előtt kell tartanunk, hogy hazánk csak 2004. május 1. óta tagja az Európai Uniónak, így az első bizottsági jelentés még nem tartalmaz Magyarországot érintő megállapításokat. A második, 2009-ben megjelent jelentésbe viszont már beépültek a kormány által jelentett átültetési intézkedések.

¹³ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló 2006. évi LI. törvény indokolása.

Általános Indokolás II.1. „Az Európai Unió Tanácsának a büntetőeljáráásban a sértett jogállásáról szóló, 2001. március 15-i kerethatározatának (2001/220/IB) 10. cikke értelmében minden tagállamnak törekednie kell arra, hogy ösztönözze a sértett és az elkövető közötti közvetítést, illetve köteles biztosítani, hogy a közvetítés eredményeként létrejött megállapodások a büntető ügyekben figyelembe vehetők legyenek. A kerethatározat a nemzeti jogalkotóra bízta, hogy milyen tárgyú büntető ügyekben teszi lehetővé a közvetítést. A kerethatározat a 10. cikkhez kapcsolódóan teljesítési határidőként 2006. március 22-ét jelöli meg.”

A Bizottság 2004. évi általános értékelését¹⁴ megismételve még 2009-ben is általánosságban elégtelennek tartotta az implementáció érdekében megtett intézkedéseket. Megállapította, hogy egyetlen tagállam sem alkotott egységes jogszabályt, ehelyett meglévő vagy újonnan elfogadott rendelkezésekre utaltak. Ezen túl bizonyos elvárásokat kötelező erővel nem bíró iránymutatásokon, kartákon, ajánlásokon keresztül ültettek át, jogszabályi alap nélkül. Csak néhány tagállam fogadott el új jogszabályt, amely lefedi a Kerethatározat egy vagy több cikkét. Ennek következtében a Bizottság arra bátorította a tagállamokat, hogy küldjenek az implementációról további információkat és fogadják el, majd küldjék meg a még előkészítés alatt lévő jogszabályokat is.¹⁵

A Kerethatározat számos, a sértett helyzetének megerősítésére, jogainak bővítésére irányuló elvárást tartalmaz.¹⁶ Mivel ezek átfogó elemzése meghaladja a jelen tanulmány kereteit, a továbbiakban a teljesség igénye nélkül csak néhány cikket érintek, amelyek kifejezetten a büntetőeljárásra vonatkoznak.

A Kerethatározat 1. cikke – más fogalmak között – meghatározza, ki értendő a *sértett* elnevezés alatt. Az első probléma már itt jelentkezik, mert egyes tagállamokban hiányzik a sértett törvényi definíciója, így nehézségekbe ütközik annak eldöntése, ki tartozik a sértett fogalmába.¹⁷ (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az angol források magyar viszonyokra való átültetésénél az is gondot okoz, hogy sértett vagy áldozat a helyes fordítása adott viszonylatban a victim szónak. Maga a kerethatározat is tartalmaz olyan jogosultságokat, amelyek értelemszerűen csak a büntetőeljárásban sértettként szereplő személyt illetik meg és olyanokat is, amelyekkel az áldozatok esetlegesen tágabb köre rendelkezhet.) Bár a Második Jelentés megemlíti, hogy Szlovákiában a sértett fogalmába a jogi személy is beletartozik, egy szó sem esik a hasonló tartalmú magyar szabályozásról. A hatályos magyar Be.¹⁸ szerint: sértett az, akinek a jogát vagy a jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette. Az 1998. évi XIX. törvény Indokolása

¹⁴ Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 2004. február 16. COM(2004) 54 végleges/2. A Bizottság jelentése a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló, 2001. március 15-i 2001/220/IB tanácsi kerethatározat 18. cikke szerint [SEC(2004)102] (a továbbiakban: Első Jelentés)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0054:FIN:EN:PDF> (2011.09.11.)

¹⁵ Az Európai Közösségek Bizottsága, Brüsszel, 20.4.2009 COM(2009) 166 végleges. A Bizottság jelentése a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló, 2001. március 15-i tanácsi kerethatározat (2001/220/IB) 18. cikke szerint [SEC(2009) 476]. (A továbbiakban: Második Jelentés)

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0166:FIN:hu:HTML> (2011.09.11.)

¹⁶ Tiszteletben tartás és elismerés (2. cikk); meghallgatás és bizonyítékok szolgáltatása (3. cikk); a tájékoztatáshoz való jog (4. cikk); a védelemhez való jog (8. cikk); kártérítéshez való jog a büntetőeljárás során (9. cikk); közvetítés a büntetőeljárás során (10. cikk). Ezek a sértett helyzetét erősítő jogosultságok kiegészülnek azokkal az elvárásokkal, amelyek a jogok gyakorlását hivatottak biztosítani, mint a kommunikáció biztosítékai (5. cikk); a sértett részére nyújtott különleges támogatás (6. cikk); a sértett költségei megtérítésének lehetősége (7. cikk); a más tagállamban lakó sértettek vonatkozó rendelkezések (11. cikk); a tagállamok közötti együttműködésre (12. cikk) vagy a szakszolgálatokat és a sértetteket segítő szervezeteket érintő elvárások (13. cikk); az eljárásokban közreműködő vagy a sértettekkel más módon kapcsolatba kerülő szakemberek képzése (14. cikk) és a sértettek eljárásbeli helyzetének gyakorlati feltételei (15. cikk).

¹⁷ A passzív alany, áldozat, sértett fogalmi elhatárolásával kapcsolatban lásd – többek között: Bócz Endre: Passzív alany, áldozat, sértett. *Rendészeti Szemle*, 2007/9. 103 – 129. o.

¹⁸ Az 1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

utal arra, hogy a sértett fogalmának meghatározása a régi Be-ben foglaltakkal azonos. Az 1973. évi I. törvény 53. §-ához fűzött Indokolás szerint „Bár az 'akinek' szó természetes személyre utal, a sértett lehet jogi személy vagy más szerv is.” A Kerethatározat ellenben csak a természetes személy sértettre vonatkozóan fogalmaz meg elvárásokat, ami nem zárja ki, hogy egy tagállam nemzeti joga a nem természetes személy sértettek részére is biztosítsa a Kerethatározatban foglalt jogokat. Mint az Európai Bíróság az Eredics ügyben is megerősítette, „25. ...tekintettel a kerethatározat szövegére és általános rendszerére, a 'sértettnek' a kerethatározat alkalmazásában irányadó, a kerethatározat 1. cikkében meghatározott fogalma csak a természetes személyekre vonatkozik”. Ugyanakkor nincs akadálya annak, hogy a tagállamok a jogi személy sértettre is kiterjessék a garanciákat „29. Mivel ugyanis a kerethatározat nem törekszik a szóban forgó terület teljes körű harmonizációjára, nem kötelezi a tagállamokat arra, de nem is akadályozza meg őket abban, hogy e kerethatározat rendelkezéseit akkor is alkalmazzák, ha a sértett jogi személy.”¹⁹

A 2. cikk (2) bekezdése szól a különösen veszélyeztetett sértettekről, akik részére biztosítani kell, hogy különleges helyzetüknek legmegfelelőbb bánásmódban részesüljenek. (Meg kell itt jegyeznünk, hogy a különösen veszélyeztetettség kritériuma nincs meghatározva és ez a rendelkezés nagyon általános.) Néhány tagállam a fizikai vagy szellemi sebezhetőségük miatt (kiskorúak vagy testi fogyatékosok) veszélyeztetettnek tekintett bizonyos személyek számára biztosít speciális bánásmódot, mások olyan helyzetekre helyezik a hangsúlyt, amelyek veszélyeztetettséget idézhetnek elő (családon belüli erőszak, szexuális bűncselekmények, terrorizmus, emberkereskedelem), más tagállamokban például a sértett életkora, életét veszélyeztető állapot/betegség ad alapot az általánostól eltérő kezelésre.

Mind a Bizottság jelentéséből, mind a Victims in Europe Project eredményeiből nyilvánvaló, hogy a speciális intézkedések többségét akkor alkalmazzák, amikor a sértett tanúként is részt vesz az eljárásban. Ez – a Kerethatározat kidolgozóinak szándékától valószínűleg eltérő megoldás - arra vezethető vissza, hogy a Kerethatározat maga nem határozza meg, ki a különösen veszélyeztetett. Feltételezhetjük, hogy a tagállamok többségében – csakúgy, mint a Victims in Europe Projektben az Európa Tanács 2006(8) ajánlásának 3.4 pontjában írtakból indulnak ki.²⁰

Található néhány olyan jogosultság a Kerethatározatban, amely a sértett

¹⁹ A Bíróság C-205/09. sz. Eredics Emil és Vassné Sápi Mária elleni büntetőeljáráásban a Szombathelyi Városi Bíróság előzetes döntéshozatal iránti kérelme tárgyában 2010. október 21-én hozott ítélete (EBHT-ben még nem tették közzé). Lásd még a Bíróság C-467/05. sz. Giovanni Dell'Orto elleni büntetőeljáráásban a Tribunale di Milano – Olaszország előzetes döntéshozatal iránti kérelme tárgyában 2007. június 28-án hozott ítéletét. EBHT 2007, I-05557. o., ahol a következő olvasható: „53. E rendelkezés megfogalmazásából következik, hogy a kerethatározat kizárólag az olyan természetes személyekre vonatkozik, akik valamely tagállam büntetőjogi szabályozásával ellentétes magatartás következtében közvetlenül szenvedtek károsodást.”)

²⁰ 'States should ensure that victims who are particularly vulnerable, either through their personal characteristics or through circumstances of the crime, can benefit from special measures best suited to their situation 'Project Victims in Europe 39. o.

elégedettségét szolgálja. Ilyen a meghallgatáshoz, az információhoz és a védelemhez való jog.

A 3. cikk a sértett azon jogáról rendelkezik, hogy az eljárás során meghallgassák vagy bizonyítékot szolgáltatasson. Ennek kapcsán csupán a meghallgatás jogának érvényesüléséről szólnék a common law országokban.

A sértettek nem minősülnek a büntetőeljárás részes feleinek a common law jogrendszerhez tartozó országokban, de meghallgatáshoz való jogukat elismerik. Teljes mértékben elfogadható, ahogy a Victims in Europe Project zárójelentése különbséget tesz a meghallgatás két módja szerint. Az egyik az, amikor a sértett tanú a saját ügyében, a második pedig, amikor megengedik, hogy polgári jogi igényt előterjesztve vegyen részt az ügyében, magánvádlóként lépjen fel vagy a bűncselekmény hatásairól nyilatkozzon. Az utóbbi egy speciális lehetőség, amit az angolszász államokban vezettek be, pl. Angliában, Walesben és Skóciában. Jelentősebb részvételt biztosítva a büntető igazságszolgáltatásban, a jogalkotó engedélyezte a sértettnek, hogy nyilatkozatot tegyen arról, hogyan érintette a bűncselekmény és képviseltesse magát a kegyelmi bizottság előtt. „... a sértetti nyilatkozat kapcsán két fő céllal számoltak: az egyik, hogy olyan információt szolgáltatasson, amelyet a büntetés kiszabásakor a bíró figyelembe vesz, másrészt terápiás célként a sértett büntető igazságszolgáltatással való elégedettségének erősítésével.”²¹

A sértetti nyilatkozat más common law országokban sem ismeretlen: működik Anglia-Wales-en kívül Írországban, az Amerikai Egyesült Államok majd minden államában, Kanadában, Új-Zélandon, Ausztráliában. A megoldások abban különböznek elsősorban, hogy milyen formában élhet e jogával a sértett: írásban vagy szóban, ha írásban, saját szavaival írhatja le, miként hatott rá a sérelmére elkövetett bűncselekmény vagy a nyomozás során egy rendőr foglalja írásba a sértett által elmondottakat – esetleg úgy, hogy felkeresi a sértettet. Az sem egységes, hogy a tárgyaláson vagy már azt megelőzően tehet nyilatkozatot a sértett. Utóbbi megoldás előnye, hogy a sértett által elmondottak (leírtak) már akkor rendelkezésre állhatnak, amikor a vádemelés kérdésében döntés születik. Érdekes, de nem meglepő, hogy a válaszadási, nyilatkozattételi kedv annál jelentősebb, minél súlyosabb az elkövetett bűncselekmény.²²

Hollandiában 2005-ben teremtette meg jogszabály annak lehetőségét, hogy a sértett vagy hozzátartozója beszélhessen a tárgyaláson a bűncselekmény rá gyakorolt hatásáról. Ez segít a sértettnek érzelmileg feldolgozni a bűncselekményt, s úgy érzi, meghallgatják és részese a tárgyalásnak. A már említett Intervict kapott megbízást az igazságügyminiszter helyettestől kutatások végzésére e témakörben. Megállapítható volt a pozitív hatások mellett kétirányú eltérés is a jogszabály eredeti céljától. Az egyik problémát az okozta, hogy a sértetteknek egy elenyésző

²¹ James Chalmers, Peter Duff and Fiona Leverick: Victim Impact Statement: Can Work, Do Work (For Those Who Bother to Make Them). *The Criminal Law Review*, May 2007. 366. o. A szerzők lábjegyzetben utalnak a Büntető igazságszolgáltatásról (Skócia) szóló 2003. évi törvény 14 (5) szakaszára, amely alapján, ha olyan bűncselekmény miatt szabnak ki szankciót, amely a sértetti nyilatkozat pilot programja körébe tartozik, „a bíróságnak a büntetés megállapításakor figyelemmel kell lennie a sértetti nyilatkozatra, ha az releváns a bűncselekmény szempontjából”. (50. lábjegyzet)

²² <http://www.scotland.gov.uk/Publications/2007/03/27152727/5> (2010.11.15.)

kisebbsége nem kapott lehetőséget a felszólalásra. A másik, a jogalkotói céltól eltérő gyakorlat abban állt, hogy a bírák egy jelentős része nem korlátozta a sértetteket a felszólalásban, azaz nem csak a bűncselekmény következményeiről, de a kívánt büntetésről és gyakorlatilag bármiről hagyták őket beszélni.²³ Az igazságügyminiszter szeretné elérni, hogy a sértett megbízhasson mást is azzal, hogy helyette felszólaljon, s a jogosult hozzátartozók száma se korlátozódjon egy személyre.²⁴ Arra, hogy a sértetteket megillető különböző jogok összefüggésben állnak egymással, jó példaként szolgál, hogy a Victims in Europe Project Zárójelentése megemlíti, a mediációban való részvétel is tekinthető úgy, mint a sértett meghallgatáshoz való jogának egyik formája.

A 3. cikk (2) bekezdése előírja, hogy „a(z) [igazságügyi] hatóságok a sértetteket csak a büntetőeljárás céljainak eléréséhez szükséges mértékben hallgassák ki”. A kihallgatás terjedelme, hossza és az, hogy hányszor ismétlik meg, lényeges lehet ebből a szempontból. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a meghallgatáshoz való jog fontos jogosultsága a sértettnek, de ez az előny másodlagos viktimizációt válthat ki, ha nem megfelelően értelmezik a sértett érdekét. Különösen a nyomozás során zajló meghallgatás és a keresztkérdés lehet negatív hatással. Sajnálatos módon a megismételt kihallgatás nincs korlátozva az EU tagállamokban.

Ha a sértett semmit sem tud az eljárás kimeneteléről, kívülállónak érezheti magát és feltételezheti, hogy csak abban az esetben fontos, ha segíteni tud a hatóságoknak.

Néhány tagállam tájékoztatók megküldésével/átadásával vagy az információk website-on való közzétételével, tájékoztató füzet készítésével nyújt tájékoztatást, eleget téve ezzel a Kerethatározat 4. cikk (1) bekezdése szerinti elvárásnak. A Bizottság elfogadja a magyar rendszert, hangsúlyozva, hogy az megfelelő megoldást biztosít, mivel a rendőrnek, az ügyésznek és a bíróságnak kötelessége a sértetteket a jogaikról tájékoztatni.

Míg az eljárás menetéről, az őt megillető jogokról a legtöbb tagállamban kap felvilágosítást a sértett, a 4. cikk (3) bekezdése szerinti követelménynek, amely alapján a sértettet értesíteni kell a terhelt szabadlábra helyezésétől, csak néhány tagállamban sikerül megfelelően eleget tenni.

A 4. cikk (4) bekezdése lehetőséget biztosít arra is, hogy a sértett visszautasítsa az ilyen értesítést. Ezzel kapcsolatban a Victim Support Europe javasolja, hogy a sértettnek legyen joga tartózkodni az ilyen tájékoztatás átvételétől akár általánosságban, akár egy adott kérdésre vonatkozóan.

A védelemhez való jog több aspektusból vizsgálható: a tolakodó médiával szemben, a magánélet védelme szempontjából vagy a terhelttel szemben is szükségessé válhat a sértett védelme. Egyik megoldandó feladat e téren a sértett és a terhelt találkozási lehetőségének csökkentése, különösen az elkülönített várakozó helyiségek biztosításával a bírósági épületekben, amint ezt a 8. cikk (3) bekezdése előírja. Megemlítendő, hogy a Jelentés szerint mindössze három tagállam küldte meg az ezt az elvárást teljesítő rendelkezéseket: Németország,

²³ <http://www.tilburguniversity.edu/topic/selfreliance/righttospeak/> (2011.09.11.)

²⁴ <http://www.rnw.nl/english/bulletin/dutch-minister-wants-expand-victims-right-speak-trials> (2011.09.11.)

Olaszország és Spanyolország. Érdekes, hogy ugyanakkor az on-line felmérés eredményeként mind a három említett ország megkérdezett szakértői azt a válaszlehetőséget jelölték be, hogy országukban nem kötelező elkülönített várakozóhelyet biztosítani, ugyanakkor – a válaszadók szerint - Litvánia, Románia és az Egyesült Királyság feltételekhez kötötten, míg Hollandia feltételek előírása nélkül biztosítja ezt a lehetőséget.²⁵ Ez a kérdéskör is rámutat a hivatalos jelentés és a különböző területeken dolgozó szakemberek válaszaiból szerzett információk különbségére. A Bizottság által készített Jelentésben foglalt értékelés furcsaságait jelzi tanulmányában M. S. Groenhuijsen – A. Pemberton megemlítve, hogy az elkülönített várakozó helyiségek biztosításában Anglia elől jár, de a Bizottság mégis kizárólag Németországot jelöli meg, mint aki a tagállamok közül maradéktalanul eleget tett az elvárásoknak. Ennek oka, hogy Angliában nincs olyan jogszabály, ami előírja az elkülönített várakozóhely biztosítását.²⁶

Az utolsó jogosultság, amivel röviden foglalkozni szeretnék, a kártérítéshez való jog a büntetőeljárás során. A 9. cikk (1) bekezdése kötelezi a tagállamokat, hogy a terhelt általi kártérítés kérdésében ésszerű időn belül hozzanak döntést. A tagállamok többsége úgy vélte, hogy e bekezdés átültethető a büntetőeljáráshoz kapcsolódó polgári jogi igény érvényesítése révén, de a common law országokban ilyen megoldásra nincs lehetőség. Bár a Jelentésben az áll, hogy pl. az Egyesült Királyság nem adott tájékoztatást arról, hogy miként ültette át a hazai jog szabályai közé ezt az elvárást, a gyakorlatot bemutató elemzésből kiderül, hogy kártérítést elrendelhet a bíróság, amelynek teljesítése megelőzi a pénzbüntetés és a költségek megfizetését.²⁷ Nem csak az adhéziós eljárás, de a mediáció és más, az ügyészi szakaszban alkalmazható intézkedések is alkalmasak e cél elérésére és ösztönözhetik fizetésre az elkövetőt. Ha az adhéziós eljárásban meg is ítélik a kártérítést, a végrehajtás a sértett feladata marad. A legkedvezőbb megoldás az, amikor a kompenzáció megelőzi az egyéb jogkövetkezmények érvényesítését, pl. a pénzbüntetés, az állam által megelőlegezett költségek megtérítését.

A Bizottság tehát egyik jelentésében sem találta kielégítőnek a kerethatározat végrehajtását, számos hiányosságot állapított meg az egyes sértetti jogok érvényesítéséhez szükséges nemzeti jogalkotás terén.

Az áldozatsegítő szervezetek által végzett felmérés két kérdőív típust tartalmazott: az egyik a jogszabályi megfelelést térképezte fel, a másik a gyakorlati megvalósítást és az érintettek elégedettségét volt hivatott vizsgálni. Ez utóbbi téren a helyzet még kevésbé kielégítő.

Kérdéses még, hogy hazánkat mennyiben érintették a negatív vélemények. Bár nem tehetők patikamérlegre a kedvező és nem kedvező válaszok, a Bizottság Második Jelentését és a Victims in Europe Project eredményeit tekintve összességében úgy tűnik, hogy a Kerethatározatban foglalt elvárások átültetése többé-kevésbé megfelelő, bár a gyakorlatban vannak még hiányosságok és néhány esetben a jogalkotás terén is van még teendő.

²⁵ Project Victims in Europe 98. o.

²⁶ Lásd erről M. S. Groenhuijsen – A. Pemberton i. m. 49. o.

²⁷ Lásd: Victims in Europe Projekt 110-111. o. Kompenzáció elrendelésére van lehetőség Írországbán, az Egyesült Királyságban, Cipruson és Máltán.

Terhelti jogok – sértetti jogok

Anélkül, hogy kétségbe vonható lenne az áldozatvédelem szükségessége és az, hogy szükség van a sértett jogainak biztosítására a büntetőeljáráásban és azon kívül is garantálni kell az áldozatok segítségét, hangsúlyozni szeretném, hogy nem szabad megfeledkeznünk e vonatkozásban a terhelti jogokról sem.

Amint azt az Európai Bíróság a Fővárosi Bíróság által kezdeményezett előzetes döntéshozatali eljárásban a C-404/07. sz. ügyben is hangsúlyozta, „48 Meg kell továbbá állapítani, hogy a kerethatározatot az alapvető jogokat, köztük különösen az EJEE 6. cikkében kimondott tisztességes eljáráshoz való jogot tiszteletben tartva kell értelmezni (lásd különösen a C-105/03. sz. Pupino-ügyben 2005. június 16-án hozott ítélet [EBHT 2005., I-5285. o.] 59. pontját).”²⁸

A büntető igazságszolgáltatásban megfigyelhető egyféle hullámzás: az elmúlt évszázad 80-as, 90-es éveiben a terhelti jogok biztosítását írták zászlajukra a jogvédő szervek. Az elmúlt 10-15 évben a sértetti/áldozati jogok kaptak nagyobb hangsúlyt. Ha a következmények megfelelő átgondolása nélkül biztosít a sértett számára jogosultságokat a jogalkotó, ez esetlegesen nem kívánatos hatással járhat: bosszúra adhat lehetőséget a sértettnek vagy a vádlói oldalon egyféle megkettőződéshez vezethet. Igaz, hogy a sértett hosszú időn át mellőzött szereplője volt a büntetőeljárásnak.²⁹ Jószorival csak kötelezettségek terhelték, s a hatóságok úgy bántak vele, mint hasznos tanúval, aki – az ügyek többségében – rendelkezett azokkal az információkkal, amelyek szükségesek voltak a bűncselekmény felderítéséhez és a terhelt bűnösségének bizonyításához. Különösen kérdéses a sértett nyilatkozata a bűncselekmény hatásairól, amelyet az angolszász jogrendszer országaiban vezettek be, és befolyásolhatja a kiszabandó büntetést és még a szabadlábra helyezési eljárást is. A sértett olyan tevékenységekbe való bevonása, amelytől hagyományosan el volt zárva valamennyi jogrendszerben, veszélyes, de legalábbis kétséges lehet.

Várhatóan garanciát jelent a sértetti és a terhelti jogok kiegyenlítésére, hogy a Stockholmi Program végrehajtására megfogalmazott cselekvési tervben³⁰ e két szempont egymás mellett szerepel a következők szerint: „A védelem minden rendelkezésre álló eszközzel történő erősítése céljából elemezni kell a 27 tagállamban a bűncselekmények és a terrorizmus áldozatainak nyújtott biztosítékokat, és csökkenteni kell azok eltéréseit. Az uniós jognak garantálnia kell a vádlott jogainak magas szintű védelmét az eljárások tisztességessége

²⁸ A Bíróság (harmadik tanács) 2008. október 9-i ítélete. György Katz kontra István Roland Sós. C-404/07. sz. ügy. Európai Bírósági Határozatok Tára 2008, I-07607

²⁹ Annika Snare: Victim Policy – Only for the Good? In: *Crime and Crime Control in an Integrating Europe*.

Plenary presentations held at the Third Annual Conference of the European Society of Criminology, Helsinki 2003. (Edited by Kauko Aromaa and Sami Nevala). HEUNI Publication Series No. 44, Helsinki 2004. 35 – 36. o.

³⁰ A Stockholmi Program - A polgárokat szolgáló és védő, nyitott és biztonságos Európa (2010/C 115/01) (A továbbiakban: Stockholmi Program.) Az Európai Unió Hivatalos Lapja 2010.5.4. 2.4. Az egyének jogai büntetőeljáráásokban <http://eur-law.eu/HU/stockholmi-program---polgarokat-szolgalo-vedo-nyitott-biztonsagos,432868,d> (2011.10.01.)

tekintetében. A fogvatartás feltételeivel – így a börtönviszonyokkal – szintén foglalkozni kell.”

A (közel)jövő

A Stockholmi program szerint az uniós áldozatvédelem jellege változni fog, amelynek 'jelei' már felfedezhetőek a program alapján meg tett intézkedésekben. „[A]z Európai Tanács felhívja a Bizottságot és a tagállamokat, hogy vizsgálják meg annak lehetőségét, hogy a bűncselekmények áldozatainak kárenyhítéséről szóló, 2004. április 29-i 2004/80/EK tanácsi irányelv és a büntetőeljárásban a sértett jogállásáról szóló, 2001. március 15-i 2001/220/IB kerethatározat egyesítésével, e két eszköz értékelése alapján egyetlen átfogó jogi eszközt dolgozzanak ki az áldozatok védelmével kapcsolatban.”³¹ Ugyanakkor a Stockholmi Programban írtakból kitűnik, hogy nem csak az áldozat, de a terhelt védelmére is figyelmet fordít az Unió.³²

Epilógus

Már a rehabilitációs előadás után került sor arra, hogy a Stockholmi Program alapján az Európai Bizottság a sértettek védelmére vonatkozó intézkedéscsomagra tett javaslatot. Ennek egyik eleme a bűncselekmények sértettjeinek támogatásáról, védelméről és jogairól szóló irányelv. Ennek megfelelően 2011. május 18-án a Bizottság előterjesztette a bűncselekmények sértettjeinek támogatására, védelmére és jogaira vonatkozó minimumszabályok megállapításáról szóló irányelvre vonatkozó javaslatát.³³ Az Európai Unió Tanácsa 2011. június 10-én fogadta el a sértettek jogainak és védelmének különösen a büntetőeljárások során való

³¹ Stockholmi Program 2.3.4. Bűncselekmények, többek között terrorcselekmények áldozatai.
<http://eur-law.eu/HU/stockholmi-program---polgarokat-szolgalo-vedo-nyitott-biztonsagos,432868,d>
 (2011.10.01.)

³² Stockholmi Program 2.4. Az egyének jogai büntetőeljárásokban
 „A gyanúsítottak és a vádlottak jogainak védelme a büntetőeljárások során alapvető uniós érték, amely döntő fontosságú a tagállamok közötti kölcsönös bizalom, illetve a közvélemény Unióba vetett bizalmának fenntartásához. Az Európai Tanács ezért üdvözlöi a büntetőeljárásokban a gyanúsítottak vagy vádlottak eljárási jogainak megerősítését célzó ütemterv Tanács általi elfogadását, amelynek teljes körű végrehajtása erősíti azokat a jogokat, amelyek az egyéneket a büntetőeljárások során megilletik. Az ütemterv a továbbiakban a stockholmi program részét képezi. Az Európai Tanács felkéri a Bizottságot, hogy
 – tegye meg az ütemtervben említett javaslatokat annak gyors végrehajtására vonatkozóan, az abban foglalt feltételeknek megfelelően,
 – vizsgálja meg a gyanúsítottak és vádlottak minimális eljárási jogainak további elemeit, és mérje fel, hogy egyéb kérdésekkel – például az ártatlanság védelmével – kell-e foglalkozni a megfelelőbb együttműködés e területen történő elősegítése érdekében.”
<http://eur-law.eu/HU/stockholmi-program---polgarokat-szolgalo-vedo-nyitott-biztonsagos,432868,d>
 (2011.10.01.)

³³ Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács Irányelve a bűncselekmények sértettjeinek támogatására, védelmére, és jogaira vonatkozó minimumszabályok megállapításáról. Európai Bizottság, Brüsszel, 2011.5.18.COM(2011) 275 végleges.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0275:FIN:HU:PDF> (2011.10.01.)

megerősítésére vonatkozó ütemtervről szóló 2011/C 187/01 számú állásfoglalást. Ezzel az ütemtervet jóváhagyta és hangsúlyozta, hogy a Tanács az ütemtervvel összefüggésben előterjesztett minden javaslatot meg fog vizsgálni, és azokkal kiemelten szándékozik foglalkozni.³⁴ Az intézkedéscsomagból látszik, hogy az Európai Bizottság valóban komplex, a bűncselekmények sértettjeivel kapcsolatos szabályozási minimumokat tartalmazó irányelv elfogadását készíti elő. Mind a Tanács állásfoglalása, mind az ütemterv utal arra, hogy a Kerethatározat fontos lépést jelentett a sértett védelmére vonatkozó uniós megközelítés kialakításában, de az elmúlt tíz év eseményeinek tükrében szükségessé vált annak felülvizsgálata, kiegészítése, továbbfejlesztése.

³⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:187:0001:0005:HU:PDF>
(2011.10<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0275:FIN:HU:PDF.01.>)